

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Актуальні питання вдосконалення діяльності Конституційного Суду України щодо забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина

В. Овчаренко

Голова Конституційного Суду України

У статті порушуються питання, пов'язані з необхідністю удосконалення деяких аспектів діяльності Конституційного Суду України в напрямі затвердження та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: герменевтика, конституційне звернення, конституційне подання, Конституція України, неоднозначність, правове обґрунтування, конституційна скарга, офіційне тлумачення.

Після проголошення Україною незалежності в її політичному і соціально-економічному житті постійно відбуваються трансформації, основною метою яких є створення умов для утвердження її як сучасної правової, демократичної та соціальної держави.

У цьому аспекті непересічною подією в житті Українського народу — громадян України всіх національностей — є прийняття Основного Закону держави в червні 1996 року.

Конституція не тільки утвердила нашу державу як суверенну та незалежну, а й увійшла в суспільне життя українців як головний оберіг державності і демократії, гарант неподільності і соборності України. Вона також утвердила пріоритет прав особистості над інтересами держави, що було схвально сприйнято міжнародною юридичною спільнотою.

Характерною відмінністю Конституції України 1996 року від попередніх українських конституцій радянських часів є ще й те, що для захисту Основного Закону та визначених у ньому загальнолюдських цінностей було створено спеціальний державний механізм, особлива роль у діяльності якого належить Конституційному Суду України.

Тому одним із ключових, на наш погляд, моментів процесу демократизації нашого суспільства стало прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року.

Відповідно до Конституції та Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон) конституційне правосуддя в Україні здійснюється за європейською (австрійською, кельзенівською) моделлю, яка, зокрема, передбачає надання виключних повноважень щодо перевірки конституційності законодавчих актів спеціальному органу — конституційному суду. Обсяг і межі таких повноважень визначено положеннями статті 150 Конституції України та статтею 13 Закону.

Протягом майже 17 років діяльності єдиний орган конституційної юрисдикції в нашій державі досяг значних успіхів у виконанні свого основного завдання — гарантуванні Конституції як Основного Закону України на всій її території. Нині є всі підстави стверджувати, що Конституційний Суд України набув статусу справжнього арбітра нації, який правовим шляхом сприяє забезпеченню політичної стабільності у державі.

Будучи повноважним членом Європейської та Всесвітньої конференцій органів конституційної юрисдикції, Конституційний Суд України активно співпрацює з конституційними судами країн Європи та світу, Європейським судом з прав людини та іншими впливовими міжнародними організаціями, що сприяє підвищенню міжнародного авторитету держави.

Конституційний Суд України завжди приділяв особливу увагу питанням захисту прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Конституції України, яка визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в нашій державі.

Водночас в умовах сьогодення стає очевидним, що окремі питання, пов'язані з врегулюванням, у тому числі законодавчим, діяльності Конституційного Суду України потребують удосконалення як на основі власної практики та напрацювань, так і з урахуванням європейських стандартів і рішень Європейського суду з прав людини.

З цього приводу слід зазначити, що Конституцією України і Законом запроваджено унікальний правовий інститут — конституційне звернення щодо офіційного тлумачення Основного Закону та законів України, який дає кожному громадянину можливість для індивідуального доступу до конституційного правосуддя за захистом своїх конституційних прав і свобод. При цьому офіційне тлумачення правових норм є не тільки важливим напрямом діяльності Конституційного Суду України, а й перспективним засобом розвитку та вдосконалення вітчизняного законодавства в аспекті забезпечення прав та законних інтересів громадян.

Тому не випадково останніми роками кількість справ за конституційними зверненнями фізичних та юридичних осіб, що розглядаються Конституційним Судом України, збільшилася майже в чотири рази. На те є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

З одного боку, політична стабільність у державі, відсутність компетенційних спорів між гілками влади сприяли зменшенню кількості конституційних подань з цих питань і відповідно навантаження на єдиний орган конституційної юрисдикції. З іншого боку, слід зазначити, що протягом майже 17 років діяльності Конституційного Суду України судді опублікували понад дві тисячі наукових статей та інтерв'ю у засобах масової інформації, регулярно виходять друком збірники його актів українською, російською та англійською мовами, а також «Вісник Конституційного Суду України», наукові посібники, видання та монографії з актуальних питань конституційного права. Таким чином, наполеглива робота щодо популяризації діяльності Конституційного Суду України, роз'яснення можливостей конституційного судочинства щодо захисту прав громадян та надання їм допомоги в оформленні відповідних документів зумовила суттєве збільшення кількості конституційних звернень, які відповідають вимогам Закону і Конституції України. Природно збільшилась і кількість справ, розглянутих Конституційним

Судом України з цих питань. Тому можна прогнозувати, що кількість справ за конституційними зверненнями фізичних та юридичних осіб зростатиме і надалі.

Водночас існує, на наш погляд, суттєва перепона на шляху подальшої активізації діяльності Конституційного Суду України у цьому важливому напрямі. Йдеться про законодавче запровадження єдиної та обов'язкової умови для звернення громадян за офіційним тлумаченням положень Конституції та законів України, а саме надання доказів неоднозначного застосування цих положень судами та іншими органами влади. Наявність такого законодавчого припису суттєво ускладнює доступ громадян до конституційного правосуддя. Слід зазначити, що й сам критерій неоднозначності є недосконалим та складним у розумінні для суб'єкта конституційного звернення, що, на наш погляд, суперечить одному з основних принципів законодавчої діяльності — визначеності правової норми.

Тому вважається, що за наявності проблеми у розумінні спірної норми суб'єктами правових відносин Конституційний Суд України повинен брати на себе відповідальність та приймати рішення на користь відкриття провадження за конституційним зверненням, навіть за недостатньої доведеності неоднозначності застосування цієї норми, тобто вирішувати спірні питання не тільки відповідно до принципу формального нормативізму, дотримуючись виключно «букви» закону, а й його «духу». Інакше кажучи, керуватися основними засадами Конституції України, сформульованими, зокрема, у її статті 3: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави й відповідно органів її державної влади.

Така практика не тільки надасть можливість вдосконалити інститут офіційного тлумачення законів, а й сприятиме його трансформації у ефективний засіб захисту прав і свобод людини, характерний виключно для України.

Слід також зазначити, що, на нашу думку, Конституційному Суду України слід ретельніше ставитися й до вирішення питання про відкриття конституційного провадження за конституційними поданнями про офіційне тлумачення положень Конституції та законів України. Згідно з чинним законодавством підставою такого подання є практична необхідність у з'ясуванні, роз'ясненні положень закону. Вочевидь, ця правова норма також не є досконалою, оскільки де-факто припускає можливість суб'єктивної оцінки наявності такої необхідності при вирішенні питання про відкриття конституційного провадження у справі. Водночас, вважаємо, що сам факт звернення органу державної влади чи місцевого самоврядування до Конституційного Суду України означає, що цьому органу незрозуміла та чи інша норма Конституції або закону України. Відповідно існує реальна загроза, що орган державної влади або місцевого самоврядування може таку норму неправильно застосувати, що у свою чергу призведе до порушення прав і законних інтересів громадян. Тому Конституційний Суд України як один з гарантів дотримання принципу верховенства права в нашій державі не може відмовляти у розгляді такої справи з мотивів недостатнього аргументування практичної необхідності в офіційному тлумаченні правової норми. Слід виходити, зокрема, з того, що від правильного застосування положень Конституції та законів України залежить інколи доля людини, яка сподівається на справедливе вирішення важливих для неї проблем.

Водночас певні обмеження прав суб'єктів на звернення до органів конституційної юрисдикції передбачено законодавством усіх країн, в яких діють такі орга-

ни, зокрема, з метою запобігання зловживанню правом та перевантаженню цих органів. Серед них, скажімо, встановлення строків давності (від трьох місяців до декількох років), визначення вичерпного переліку юридичних фактів чи обставин, що є підставами для звернення та виокремлення певних прав і свобод, скарги на порушення яких розглядаються судом (наприклад, лише тих, які не можуть бути законодавчо обмежені) тощо¹.

До речі, за таким принципом діє і Європейський суд з прав людини, який розглядає справи про порушення виключно прав і свобод, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року².

Слід також зауважити, що правомірність певних обмежень прав і свобод людини і громадянина, у тому числі в доступі до конституційного правосуддя, визнається й загально визнаними міжнародними правовими актами. Наприклад, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 року³ та Загальною декларацією прав людини 1948 року⁴ передбачено, що держава може у законодавчому порядку вводити обмеження певних прав і свобод, головне, щоб такі обмеження не нівелювали саму сутність цих прав.

Статистика свідчить, що органи конституційної юрисдикції європейських країн приймають до розгляду не більше 4–5 відсотків заяв громадян⁵. Для порівняння: в 2011–2012 роках Конституційний Суд України розглянув майже 9 відсотків конституційних подань та звернень щодо тлумачення Конституції та законів України.

Законодавством зарубіжних країн також, як правило, встановлюється спеціальна процедура прийняття органом конституційної юрисдикції рішення про відкриття конституційного провадження у справі або у відмові у такому відкритті. В одних країнах таке рішення приймає суддя особисто, в інших — колегії чи палати суду, або суд повним чи неповним складом.

Згідно з вітчизняним законодавством рішення про відкриття або відмову у відкритті конституційного провадження у справі приймає колегія суддів Конституційного Суду України. У разі позитивного рішення справа виноситься на розгляд по суті на пленарне засідання Конституційного Суду України, ухвала колегії суддів про відмову у відкритті конституційного провадження затверджується на засіданні Конституційного Суду України.

¹ Конституции государств Европы : в 3 т. / под общ. ред. Л. А. Окунькова. — М., 2001. — Т. 2. — 816 с.

² Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, прийнята Кабінетом міністрів Ради Європи 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — С. 270 (ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263).

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042

⁴ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена у резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. — 2008. — № 93. — Ст. 3103. — С. 89.

⁵ Лімбах Ю. На скарги громадян у нас припадає 95 % від їх загальної кількості / Ютта Лімбах // Дзеркало тижня. — № 41 (365). — 20–26 жовтня 2001 року.

Статтею 45 Закону визначено виключний перелік підстав для відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України, а саме:

- 1) відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання, конституційне звернення;
- 2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом;
- 3) непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні.

Стосовно підстав, визначених пунктами 1, 3, то вони викладені чітко й однозначно, і питань щодо їх застосування, як правило, не виникає.

Натомість питання щодо застосування припису пункту 2 на практиці виникають дедалі частіше, що пов'язано в основному з вимогами Закону щодо обов'язковості наведення суб'єктом права на конституційне подання чи звернення правового обґрунтування свого клопотання. Що стосується конституційних подань і звернень про надання офіційного тлумачення, то тут вимагається доведення практичної необхідності в офіційному тлумаченні та наведення фактів неоднозначного застосування положень Конституції або законів України.

Про недосконалість правових норм, що встановлюють ці правила, ми вже згадували, тому, на наш погляд, слід розглянути питання дещо з іншого боку.

Йдеться про те, чи правомірно зобов'язувати суб'єкта права на конституційне подання надавати правове обґрунтування своїх тверджень про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України, тобто де-факто покладати «тягар доведення вини» виключно на суб'єкта права на звернення до Конституційного Суду України.

В юридичній науці положення римського права *ei incumbit probatio, qui dicit, non quilibet* (доводити зобов'язаний той, хто стверджує, а не той, хто заперечує)¹ прийнято застосовувати при судовому розгляді виключно питань, що виникли в результаті цивільно-правових відносин. Це безпосередньо пов'язано з необхідністю дотримання загальновизнаного принципу презумпції невинуватості.

Однак питання, вирішення яких належить до повноважень Конституційного Суду України, не відносяться до тих, що виникають унаслідок цивільно-правових відносин. Як і адміністративні суди, Конституційний Суд України розглядає спори виключно в площині публічно-правових відносин.

З цього приводу, на наш погляд, доцільно навести правову позицію Конституційного Суду України, який у Рішенні від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010, зокрема, роз'яснив, що в адміністративному судочинстві, на відміну від цивільного судочинства, діє принцип офіційності, який полягає в активній позиції суду щодо з'ясування всіх обставин у справі (частини четверта, п'ята статті 11, частина друга статті 69, частина п'ята статті 71 Кодексу адміністративного судочинства України). Обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на суб'єкта владних повноважень, якщо він як відповідач заперечує адміністративний позов (частина друга статті 71 Кодексу)².

¹ Савицкий В. М. Презумпция невиновности / М. : Норма. — 1997. — С. 36.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35. — Ст. 446. — С. 1358.

Таким чином, має місце правовий парадокс — Конституційний Суд України вирішує питання, що лежать у площині публічно-правових відносин, застосовуючи елементи процедури, яка, крім того, що вже від початку була встановлена для розгляду спорів, що виникають внаслідок цивільно-правових відносин, ще й суттєво ускладнює доступ до конституційного правосуддя. При цьому наголошуємо, що не обмежує у розумних рамках, як це прийнято в демократичних країнах, а саме ускладнює, оскільки врегульована з порушенням однієї з головних складових верховенства права — принципу правової визначеності.

Вочевидь, це питання повинно бути законодавчо врегульовано відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів. На наш погляд, цьому повинно передувати його ретельне вивчення на науковому рівні та отримання відповідних рекомендацій від провідних вітчизняних і закордонних вчених-конституціоналістів.

Також особливо актуальним для загальнодержавної справи забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини є питання забезпечення практичної взаємодії судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду України. Незважаючи на те, що більш фахової ланки у розв'язанні правових проблем, ніж єдиний орган конституційної юрисдикції, в державі не існує, доступ до нього суддям судів загальної юрисдикції вітчизняне законодавство суттєво обмежує. Згідно з Конституцією України лише Верховний Суд України визначено суб'єктом права на конституційне подання. Таким чином, законодавчо запроваджено громіздку та неефективну процедуру звернення судових органів до Конституційного Суду України. Зокрема, згідно із законом у разі, якщо під час розгляду судової справи було встановлено ознаки неконституційності закону, який застосовується, місцевий суд звертається до Верховного Суду України з клопотанням про звернення до Конституційного Суду України з цього питання та зупиняє провадження у справі до винесення відповідного рішення.

Важко навіть вирахувати, скільки для цього потрібно часу, тим більше з урахуванням загальновизнаних міжнародних вимог щодо проведення судового розгляду справи у розумні строки. Не випадково за період діяльності Конституційного Суду України конституційних подань з таких питань не надходило. Для прикладу, у Литві 90 відсотків надходжень до Конституційного Суду становлять подання суддів загальних судів¹.

Останнім часом почастишали публікації у засобах масової інформації та наукових виданнях, в яких автори наголошують на необхідності запровадження у вітчизняне законодавство інституту конституційної скарги як ефективного засобу забезпечення індивідуального доступу громадян до конституційного правосуддя².

¹ Офіційний сайт Конституційного Суду України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

² Гультай М. М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні / М. М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 6. — С. 114–124; Гультай М. М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав / М. М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 2. — С. 130–139; Жильнікова Н. Д. Конституційна скарга : перспективи запровадження в Україні / Н. Д. Жильнікова // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. «Одинадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24 листопада 2012 р.). — Хмельницький, 2012. — Ч. 2. — С. 61–63; Івановська А. М. Конституційна скарга як засіб захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України / А. М. Івановська // Актуальні проблеми юри-

Не заперечуючи необхідності удосконалення процедури саме індивідуального доступу, автор дозволить собі висловити деякі міркування з цього приводу.

Переважає більшість учених, за винятком, мабуть, лише А. Головіна¹, вважає, що із запровадженням інституту конституційної скарги громадяни мають отримати можливість оскаржити у Конституційному Суді України конституційність законів та інших правових актів, перелік яких наведено у статті 150 Конституції України. При цьому наводяться посилання на законодавство більшості зарубіжних країн, в яких діє такий правовий інститут. Однак поза їхньою увагою лишається досвід, скажімо, Італії², де громадянин може оскаржити дії будь-якого органу влади та його посадової особи, або Словацької Республіки, де можна оскаржити результати виборів,³ та інших країн.

На сьогодні право оскаржити в Конституційному Суді України конституційність законів та інших правових актів мають п'ять суб'єктів: Президент України, не менш як 45 народних депутатів Верховної Ради України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. За їхніми конституційними поданнями Конституційний Суд України розглянув понад 150 справ щодо відповідності Конституції України законів та інших нормативно-правових актів і визнав неконституційними більше ста їх положень.

У цьому аспекті виникають запитання: чи є сенс додавати до цього переліку ще одного суб'єкта; чи дійсно пересічного громадянина непокоять питання конституційності законів, чи його права і свободи частіше порушуються діями або бездіяльністю посадових осіб, які ці закони застосовують на власний розсуд або взагалі ігнорують?

До речі, за статистикою Європейського суду з прав людини майже 90 відсотків скарг наших співвітчизників стосуються питань доступу до правосуддя та виконання рішень судових органів⁴. Тому враховуючи, що запровадження інституту конституційної скарги має на меті, зокрема, й зменшення кількості позовів до Європейського суду з прав людини, на наш погляд, потрібно уважніше вивчити як вітчизняну, так і зарубіжну практику розгляду скарг громадян про порушення їхніх прав і свобод. І тільки за результатами такого аналізу вирішувати питання щодо запровадження інституту конституційної скарги у вітчизняне законодавство.

До того ж не можна не враховувати специфіку конституційного судочинства, яка полягає у тому, що Конституційний Суд України є судом права, а не факту. Досліджуючи правову норму, Конституційний Суд України діє згідно з класичним принципом юридичної герменевтики, так званім герменевтичним, або гадаме-

дичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. «Дев'ять осінніх юридичних читань». — Хмельницький, 2010. — С. 39–41.

¹ Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / Анатолій Головін // Право України № 1–2. — 2013. — С. 246–250.

² Конституции государств Европы : в 3 т. / под общ. ред. Л. А. Окунькова. — М., 2001. — Т. 2. — С. 120.

³ Там само. — С. 146.

⁴ Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого від України у справах ЄСПЛ у 2011 році. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/9329>

рівським (за прізвищем німецького філософа Г. Гадамера) колом¹. Цей принцип полягає у тому, що для пізнання тексту треба пізнати його складові, для чого, у свою чергу, слід визначити суть самого тексту.

Тому для того, щоб вирішити питання конституційності правової норми, Конституційному Суду України варто визначитися зі змістом цієї норми, тобто, по суті, надати їй тлумачення. Для того, щоб витлумачити правову норму, потрібно визначитися з її конституційністю, оскільки Конституційний Суд України як гарант верховенства Конституції України не тільки не може тлумачити неконституційну правову норму, а й зобов'язаний припинити її дію. Це впливає з конституційного принципу верховенства права, за яким закони приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, що законодавчо закріплено у статті 95 Закону.

Отже, інститут конституційного звернення по суті є засобом як отримання його суб'єктом офіційного тлумачення положень Конституції та законів України, так і конституційного судового контролю положень законів, щодо яких надається таке тлумачення.

Таким чином, за умови розширення можливості громадян щодо індивідуального звернення до Конституційного Суду України за захистом своїх прав шляхом надання офіційного тлумачення Конституції і законів України та за умови вдосконалення законодавчої процедури щодо таких звернень з боку органів державної влади, у тому числі судової, та органів місцевого самоврядування виникає сумнів у доцільності запровадження нового для вітчизняного законодавства правового інституту конституційної скарги. Тим більше, що Венеціанська Комісія нарешті визнала, що в Україні існує конституційна скарга, оскільки конституційне звернення є різновидом конституційної нормативної скарги².

Наявні й інші проблеми, до яких слід віднести:

- відсутність чіткого законодавчого механізму забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України;
- продовження дії оскарженого до Конституційного Суду України правового акта, хоча в більшості зарубіжних країн дія такого акта зупиняється до винесення відповідного рішення;
- неврегульованість процедури перегляду правових позицій Конституційного Суду України з урахуванням дедалі більшого поширення у практиці органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн та Європейського суду з прав людини концепції динамічного офіційного тлумачення.

Отже, на наш погляд, Конституційному Суду України потрібно виявити ініціативу щодо внесення змін до вітчизняного законодавства, яким врегульовано його діяльність, з метою вирішення порушених у цій статті питань. Це, безумовно, надасть можливість Конституційному Суду України підвищити ефективність своєї роботи у напрямі забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина в нашій державі.

¹ Гадамер Х.-Г. Истина и метод : Основы философской герменевтики : пер. с нем. / Ханс-Георг Гадамер. Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. — М. : Прогресс, 1988. — С. 275.

² Арутюнян Г. Г. Конституционализм : уроки, вызовы, гарантии / Гагик Гарушевич Арутюнян. — К. : Логос, 2011. — С. 77.

Овчаренко В. А. Актуальные вопросы усовершенствования деятельности Конституционного Суда Украины по обеспечению и защите конституционных прав и свобод человека и гражданина. В статье подняты вопросы, связанные с необходимостью усовершенствования некоторых аспектов деятельности Конституционного Суда Украины в направлении утверждения и защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: герменевтика, конституционное обращение, конституционное представление, Конституция Украины, неоднозначность, правовое обоснование, конституционная жалоба, официальное толкование.

Ovcharenko V. Crucial issues of the improvement of the activities of the Constitutional Court of Ukraine on ensuring and protection of the constitutional human and citizen's rights and freedoms. The article dwells upon the issues related to the necessity of the improvement of some aspects of the activities of the Constitutional Court of Ukraine regarding ensuring and protection of the constitutional human and citizen's rights and freedoms.

Key words: hermeneutics, constitutional appeal, constitutional petition, the Constitution of Ukraine, inconsistency, legal substantiation, constitutional complaint, official interpretation.